

MASTEROPLEIDING

FISCAAL RECHT

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

VRIJE UNIVERSITEIT

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING FISCAAL RECHT VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT ...	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	5
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	11
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	13
BIJLAGEN	23
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANNELLEDEN	25
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	27
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	34
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA	35
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	36
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	37

Dit rapport is vastgesteld op 17/05/2018.

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING FISCAAL RECHT VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING

Masteropleiding Fiscaal Recht

Naam van de opleiding:	Fiscaal Recht
CROHO-nummer:	66827
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	Directe belastingen Indirecte belastingen
Locatie(s):	Amsterdam
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands, Engels
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit vond plaats op 08/11/2017 - 10/11/2017.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Vrije Universiteit
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de bacheloropleiding en de masteropleiding Rechtsgeleerdheid beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker, emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen [vice-voorzitter];
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos, emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University;
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers, hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University en voormalig Lid van de Eerste Kamer;
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi, hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen;
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad, senior raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam;
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen, emeritus hoogleraar Vermogensrecht en Privaatrechtsgeschiedenis aan Maastricht University;
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn, masterstudent Nederlands Recht, specialisatie Handels- en ondernemingsrecht, aan Maastricht University [studentlid];
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik, hoogleraar Public International Law aan de Universiteit Leiden [referent].

Het panel werd ondersteund door drs. José van Zwieten, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de masteropleiding Fiscaal Recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen.

Ieder cluster werd door een eigen panel beoordeeld. De panels bestonden voor elk cluster uit de volgende leden:

Cluster I

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. mr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. mr. J. (Jan) Struiksma (vice-voorzitter)
- Em. prof. mr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. mr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. mr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. mr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. mr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel

- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. mr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Bij het bezoek aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij de start van elk visitatiebezoek en bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze werd besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de

bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Vrije Universiteit stelden de coördinator en de panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over 01/09/2015 - 31/08/2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. De Faculteit der Rechtsgeleerdheid selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Vrije Universiteit vond plaats van 08/11/2017 - 10/11/2017. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar de Faculteit der Rechtsgeleerdheid met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en aan het College van Bestuur van de Vrije Universiteit.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Masteropleiding Fiscaal Recht

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindtermen van de masteropleiding Fiscaal Recht van de VU voldoen aan de landelijk geformuleerde doelstellingen en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren. Daarmee voldoen deze eindtermen qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. Wel adviseert het panel de opleiding aandacht te besteden aan Engelse taalvaardigheid in de eindtermen en deze termen af te zwakken waar het de beschrijving van de mate van beheersing van de hoofdgebieden van het fiscaal recht betreft, om ze meer in overeenstemming te brengen met de opzet van de opleiding. De gekozen focus op grensoverschrijdend ondernemen is volgens het panel duidelijk en in lijn met behoeften in het werkveld.

Onderwijsleeromgeving

Het panel is onder de indruk van de kwaliteit van de programmaonderdelen van de masteropleiding Fiscaal Recht. Deze bieden een inhoudelijk sterk en samenhangend curriculum dat in lijn is met het profiel van de opleiding. De verbinding tussen onderzoek en onderwijs is goed zichtbaar. Ze zou verder versterkt kunnen worden door een uitbreiding van het vak Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht. De opleiding legt tevens duidelijk de verbinding met de fiscale beroepspraktijk. Dit wordt door studenten en alumni als zeer waardevol ervaren. Deze voorbereiding op de beroepspraktijk zou volgens het panel kunnen worden versterkt door een deel van het onderwijs in het Engels te verzorgen. Het onderwijs wordt gegeven door goede en toegewijde docenten. Binnen de staf zijn zowel sterke onderzoekskwalificaties als expertise in de beroepspraktijk vertegenwoordigd. Hun enthousiasme voor het vakgebied brengen zij met succes over op studenten. Docenten zijn zeer betrokken bij hun studenten. Deze goede contacten tussen studenten en docenten zijn een kracht van de faculteit die volgens het panel te prijzen is. De informatievoorziening is duidelijk en de studiebegeleiding is goed georganiseerd. Het panel vindt het feit dat met elke student twee individuele gesprekken worden gevoerd te prijzen. De opleiding is intensief, maar voldoende studeerbaar.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Fiscaal Recht gevarieerd is: studenten maken met name schriftelijke tentamens, maar schrijven ook een aantal papers. Toetsmatrijzen van tentamens zijn zorgvuldig uitgewerkt. De faculteit heeft een goed functionerend systeem van toetsing, waarvan het panel onder de indruk is, en toetsing binnen de opleiding Fiscaal Recht is daarmee in overeenstemming. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het facultaire beleid zoals dat is uitgewerkt in de Nota Toetsbeleid (2013). De opleiding heeft een toetsplan, waarmee de opleidingsdirecteur de toetsing van de eindtermen bewaakt. De faculteit heeft een goed systeem van toekenning van examinerbevoegdheden en de kwaliteit van beoordeling van scripties is met diverse maatregelen geborgd. De examencommissie heeft, zo concludeert het panel, een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden. Zij voert deze proactief en weloverwogen uit en heeft duidelijk controle over de toetskwaliteit.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde eindwerken en de gesprekken met studenten en alumni van de opleiding dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindtermen van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, hoewel niet diepgravend, zoals in de kritische reflectie wordt verondersteld. Afgestudeerden zijn zeer positief over hun opleiding en het panel concludeert dat de opleiding hen in voldoende mate heeft voorbereid op de beroepspraktijk.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	goed
Standaard 3: Toetsing	goed
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

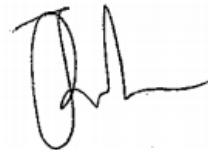
De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 17/05/2018

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker

Drs. J. (José) van Zwieten

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De masteropleiding Fiscaal Recht van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) is één van elf opleidingen die worden georganiseerd door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zeven daarvan zijn beoordeeld tijdens de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). Alle opleidingen binnen de faculteit hebben een eigen opleidingsdirecteur. Deze is verantwoordelijk voor het curriculum, de kwaliteitszorg en de organisatie van de betreffende opleiding. Opleidingsdirecteuren leggen hierover verantwoording af aan de portefeuillehouder Onderwijs van het faculteitsbestuur. De elf opleidingsdirecteuren maken onder voorzitterschap van de portefeuillehouder onderwijs deel uit van het Onderwijsbestuur (OWB). Dit OWB adviseert het faculteitsbestuur over opleidingsoverstijgende onderwijsaangelegenheden. Het onderwijs in de faculteit wordt verzorgd door stafleden vanuit zes afdelingen. Voor de masteropleiding Fiscaal Recht is dit voornamelijk de afdeling Notarieel en fiscaal recht. De opleiding heeft een eigen opleidingscommissie, bestaande uit twee docenten en twee student-leden.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

De VU beoogt studenten zich te laten ontwikkelen tot geëngageerde en gewetensvol opererende academici, die grenzen verkennen en waar nodig weten te verleggen. De Faculteit der Rechtsgeleerdheid kenmerkt zich, aldus de kritische reflectie, door het zoeken naar verbinding met de samenleving en de rechtspraak, met aandacht voor de fundamenten van het recht. De masteropleiding Fiscaal Recht leidt studenten op tot vakbekwame fiscalisten die werkzaam kunnen zijn in diverse rollen binnen het fiscale speelveld: belastingadviseur, bedrijfsfiscalist, belastinginspecteur, rechter, beleidsmedewerker of wetgevingsjurist. De opleiding bereidt tevens voor op een mogelijke wetenschappelijke carrière.

De opleiding profileert zich met een nadruk op de fiscaliteit van grensoverschrijdend ondernemen en focust daarom op het ondernemingsrechtelijke en internationale fiscaal recht. Het panel constateert dat deze focus aansluit bij een behoefte vanuit de beroepspraktijk. Studenten kunnen hierbij kiezen uit een specialisatie in de directe belastingen of de indirecte belastingen. De specialisatie in de indirecte belastingen wordt vormgegeven in het samenwerkingsverband *Indirect Tax* met de universiteiten van Tilburg, Leiden en Maastricht.

De algemene doelstelling van de opleiding is vertaald in tien eindtermen. Deze zijn onder te verdelen in drie eindtermen gericht op kennis en inzicht en zeven eindtermen gericht op vaardigheden en attitudes. De volledige lijst met eindtermen is opgenomen in bijlage 3 van dit rapport. Het panel heeft de eindtermen van de opleiding bestudeerd in het licht van het domeinspecifiek referentiekader (zie bijlage 2). Het stelt vast dat deze hier voldoende op aansluiten. De masteropleiding Fiscaal Recht voldoet in opzet tevens aan de eisen die de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs (NOB) stelt om te kwalificeren voor toelating tot de beroepsopleiding. De kritische reflectie bevat een tabel waarin de Dublin-descriptoren afgezet zijn tegen de eindtermen van de opleiding. Het panel

concludeert uit deze vergelijkingen dat de eindtermen van de opleiding wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie in overeenstemming zijn met nationale en internationale eisen.

De eerste eindterm van de opleiding schrijft voor dat afgestudeerden over diepgaande kennis van en inzicht in de hoofdgebieden van het fiscaal recht dienen te beschikken. Dit lijkt volgens het panel in tegenspraak met de uitwerking in twee specialisaties en moeilijk haalbaar binnen de scope van een eenjarig programma zonder voorbereidende fiscale bacheloropleiding. Wanneer de opleiding wil vasthouden aan deze formulering, zou het panel verwachten dat ervoor gekozen wordt om hogere instroomeisen te hanteren op het gebied van fiscaal-juridische voorkennis. Het beveelt de opleiding dan ook aan deze formulering af te zwakken. Tevens merkt het panel op dat de opleiding in de eindtermen zou kunnen specificeren welke mate van beheersing van het Engels van de afgestudeerden wordt verwacht.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de eindtermen van de masteropleiding Fiscaal Recht van de VU voldoen aan de landelijk geformuleerde doelstellingen en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren. Daarmee voldoen deze eindtermen qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. Wel adviseert het panel de opleiding aandacht te besteden aan Engelse taalvaardigheid in de eindtermen en deze termen af te zwakken waar het de beschrijving van de mate van beheersing van de hoofdgebieden van het fiscaal recht betreft, om ze meer in overeenstemming te brengen met de opzet van de opleiding. De gekozen focus op grensoverschrijdend ondernemen is volgens het panel duidelijk en in lijn met behoeften in het werkveld.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

De masteropleiding Fiscaal Recht is een éénjarig programma van 60 EC. De faculteit volgt met alle opleidingen het universitaire jaarrooster. Ieder semester bestaat uit drie blokken: twee van acht weken en een afsluitend blok van vier weken. Het panel heeft enige twijfels over de opbouw van het onderwijs- en tentamenrooster van 8, 8, en 4 weken per semester. Het betwijfelt of de korte periode van vier weken zich leent voor het adequaat inroosteren van vakken.

Het panel heeft het curriculum in de kritische reflectie en de online studiegids bestudeerd. Een schematisch programmaoverzicht is opgenomen in dit rapport als bijlage 4. Cursusmaterialen, online leeromgevingen en handboeken van een selectie van vakken zijn tijdens het bezoek bekeken (zie bijlage 5). Ook voerde het panel gesprekken met het management, onderwijzend personeel, studenten en alumni van de opleiding.

De opleiding kent instroom vanuit twee verschillende richtingen. Studenten met een universitair bachelordiploma Rechtsgeleerdheid of Notarieel Recht dienen minimaal 9 EC aan (bedrijfs)economische vakken te hebben behaald om toelaatbaar te zijn. Ook studenten met een hbo-getuigschrift plus een afgerond schakelprogramma Fiscaal Recht van de Open Universiteit zijn toelaatbaar. De tweede groep betreft studenten met een economische of bedrijfskundige

achtergrond. Deze dienen minimaal 9 EC aan privaatrechtelijke vakken te hebben voltooid. De instroom in de masteropleiding betreft rond de 75 studenten per jaar.

Curriculum

Zoals beschreven onder Standaard 1 hebben studenten de keuze uit twee specialisaties: Directe belastingen of Indirecte belastingen. Studenten van beide afstudeerrichtingen volgen 33 EC aan gezamenlijke verplichte vakken. Naast vakken over deelgebieden van het fiscaal recht zijn dit een vak Formeel belastingrecht (6 EC) en een vak Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht (3 EC). Studenten in de richting Directe belastingen hebben geen verdere keuzeruimte: zij volgen twee verplichte vakken en schrijven een masterscriptie (9 EC). Studenten die voor de specialisatie Indirecte belastingen kiezen, volgen drie vakken uit een aanbod van vijf en schrijven ook een masterscriptie (9 EC) met een onderwerp op het vlak van indirecte belastingen. Een van deze vakken wordt gedoceerd aan de VU (Indirecte belastingen en internationale handel), de overige vier worden georganiseerd aan een van de andere universiteiten uit het samenwerkingsverband *Indirect Tax*. De keuze voor een focus op grensoverschrijdend ondernemen is volgens het panel goed in het curriculum terug te zien en sluit aan bij de expertise binnen de faculteit. Het nadeel hiervan is wel dat een vak als successierecht niet wordt aangeboden en loonbelasting slechts als onderdeel van het vak Inkomstenbelasting niet-winst aan de orde wordt gesteld.

De kritische reflectie bevat een tabel waarin de programmaonderdelen van de opleiding zijn afgezet tegen de eindtermen. Het panel constateert dat het curriculum de eindtermen dekt, maar plaatst nogmaals de kanttekening dat grondige kennis van de hoofdgebieden van het fiscaal recht alleen gerealiseerd kan worden door studenten die beide specialisaties volgen. In de praktijk blijkt dit regelmatig te gebeuren, maar het panel is van mening dat het basiscurriculum hiervoor niet volstaat.

Het panel is onder de indruk van de kwaliteit van de bestudeerde studiematerialen. De inhoud is goed en samenhangend uitgewerkt. De zeer positieve ervaringen die gedeeld zijn in de gesprekken met studenten en alumni bevestigen dit beeld en brengen het panel tot de conclusie dat het niveau van de vakken goed is. De opleiding realiseert hierin zowel een academische benadering als een reflectie op de praktijk waarin het bestudeerde onderwerp dient te worden toegepast. Studenten prijzen hun docenten om de sterke koppeling die zij steeds weten te leggen met de fiscale praktijk. Veel docenten combineren hun aanstelling met werk in deze beroepspraktijk en weten in hun colleges de verbinding tussen theorie en praktijk goed te leggen.

Academisch karakter

Training in academische vaardigheden en in het doen van onderzoek krijgen studenten in het methodenvak. Hierin komen de grondslagen van het belastingrecht aan de orde en de betekenis van het belastingrecht in een maatschappelijke context, inclusief de ethische benadering hiervan. Daarnaast krijgen studenten in dit vak colleges over de uitvoering van fiscaal-wetenschappelijk onderzoek. Het panel vindt de 3 EC die voor dit vak gereserveerd zijn in het totale programma wel wat beperkt. Uitbreiding van dit vak lijkt wenselijk. Hierdoor wordt het mogelijk gemaakt om studenten meer te trainen in onderzoeksvaardigheden en ze daarmee intensiever voor te bereiden op hun masterscriptie.

Het academische karakter van de opleiding krijgt tevens gestalte door de verbinding met het onderzoek binnen de faculteit. In de opleiding zijn onderzoekers betrokken van het Zuidas Instituut voor Financieel en Ondernemingsrecht en het VU NEXUS Centre for Multinational Taxation. Volgens het panel hebben deze docenten sterke onderzoekskwalificaties die aansluiten bij het profiel van de opleiding. Onderzoek en onderwijs zijn hierdoor goed met elkaar verweven.

Studenten sluiten hun opleiding af met een masterscriptie van 9 EC. Het panel vindt deze omvang erg beperkt voor een masterscriptie en onderstreept in dit kader de eerder gedane aanbeveling om de omvang van het methodenvak uit te breiden. Studenten kiezen zelf een onderwerp en voeren vervolgens individueel, met begeleiding, een onderzoek uit binnen een onderwerp passend bij de

gekozen specialisatie. Er is een scriptiecoördinator, een handleiding en een Canvassite met informatie over het proces en mogelijke onderwerpen. Studenten starten met het voorleggen van een thema of een voorlopige onderzoeksopzet aan de coördinator. Deze wijst vervolgens een begeleider toe op basis van het onderwerp en de beschikbaarheid binnen het docententeam. De begeleiding bij de scriptie is individueel. Er is een minimum van twee contactmomenten voorzien en feedback op in elk geval een conceptversie van de scriptie.

Uit de gesprekken met studenten en docenten is gebleken dat de scriptiebegeleiding in de praktijk intensiever is dan de beschreven minimale begeleiding. Vaak krijgen studenten na een eerste afstemming over de onderzoeksopzet nog feedback op losse hoofdstukken. De studenten waarmee het panel heeft gesproken zijn positief over de begeleiding. Het panel concludeert dat de scriptiebegeleiding van de opleiding adequaat is.

Didactisch concept en werkvormen

Law in Action is een speerpunt van de faculteit dat in de didactische invulling van het onderwijs gestalte zou moeten krijgen. Het panel verstaat dit, in navolging van het *position paper* over *Law in Action* dat het heeft bekeken, als duidelijke aandacht voor de maatschappelijke implicaties van het recht. In het methodenvak is aandacht voor de maatschappelijke context waarin het fiscaal recht functioneert. Uit gesprekken met docenten van de opleiding concludeert het panel dat de uitwerking van *Law in Action* als didactisch concept nog nadere concretisering vraagt. Hoe dit concept in reguliere vakken op systematische wijze gestalte krijgt, is het panel niet goed duidelijk geworden. In het gesprek met docenten en opleidingsmanagement is deze bevinding beaamd en werd toegelicht dat deze concretisering de komende periode aandacht krijgt.

Het panel heeft vastgesteld dat de opleiding passende werkvormen hanteert. Het onderwijs bestaat voornamelijk uit gecombineerde hoor/werkcolleges en werkgroepen. Deze laatste zijn bedoeld als extra ondersteuning bij het verwerken van de stof. Ook nodigt de opleiding regelmatig gastsprekers uit. Studenten gaven er in de gesprekken met het panel blijk van tevreden te zijn over de mate van interactie in de colleges. Zij zijn erg te spreken over de sfeer in de colleges en voelen zich vrij om vragen te stellen. Ook tussen colleges door zijn docenten zeer bereid om studenten nadere toelichting te geven op de stof. Deze goede sfeer en aandacht voor studenten is in alle gesprekken met studenten en alumni van de faculteit als kenmerkend voor de VU genoemd. Het panel vindt dit te prijzen en concludeert dat dit een kracht is van de opleiding. Docenten merken tevens op dat de verschillende achtergronden van studenten een positieve bijdrage leveren aan de inhoudelijke discussies in de colleges: studenten met een bedrijfseconomische achtergrond en studenten met een juridische achtergrond volgen samen colleges. Deze interactie tussen beide perspectieven zorgt volgens docenten voor een extra leereffect.

Het onderwijs in de opleiding is Nederlandstalig. Gezien de hoofdonderwerpen van het programma ligt meer nadruk op het Engels volgens het panel voor de hand. Door in de opleiding al de vaardigheid te ontwikkelen om zich vaktechnisch in het Engels uit te drukken, worden studenten beter voorbereid op hun toekomstige werkveld. Hier is de voertaal immers vaak Engels. Deze ontwikkeling zal uiteraard wel aandacht vragen voor de Engelse taalvaardigheid van de betreffende docenten.

Onderwijzend personeel

Het panel heeft kennis genomen van de lijst in de kritische reflectie waarin de bij de opleiding betrokken docenten zijn opgesomd. Het panel heeft geconstateerd dat de vakinhoudelijke kwaliteit goed te noemen is. Er zijn zowel docenten met sterke onderzoekskwalificaties als docenten met een baan in de fiscale beroepspraktijk, bijvoorbeeld bij de Belastingdienst en bij belastingadvieskantoren. Vooral voor een masteropleiding is dit een kracht, aangezien de opleiding direct opleidt voor de beroepspraktijk. Tegelijkertijd vormt de combinatie van docentschap en werk in de beroepspraktijk volgens het panel een aandachtspunt waar het de beschikbaarheid van de betreffende docenten in de scriptiebegeleiding betreft. Uit het gesprek met alumni en uit evaluaties blijkt echter dat studenten zeer tevreden zijn over deze begeleiding.

De didactische kwaliteit van docenten wordt in de faculteit gestimuleerd door de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) en Seniorekwalificatie Onderwijs (SKO). Voor docenten in vaste dienst is het behalen van de BKO een vereiste. Het percentage docenten dat beschikt over een BKO is in deze opleiding circa 50. Ook organiseert de faculteit onderwijslunches en een jaarlijkse onderwijisdag, waarop thema's als toetskwaliteit, ICT en diversiteit aan de orde komen. Het panel constateert dat de opleiding daarmee wordt verzorgd door een didactisch voldoende onderlegde staf.

Tijdens het bezoek heeft het panel met een selectie van docenten van de opleiding gesproken. Het panel was onder de indruk van de betrokkenheid en toewijding die zij ten opzichte van hun onderwijstaak toonden. De waardering van studenten en alumni voor de toegankelijkheid en betrokkenheid van hun docenten is groot. Ook zijn zij lovend over het aanstekelijke enthousiasme van hun docenten voor het vakgebied. Dit is ook terug te lezen in de vakevaluaties die het panel heeft ingezien tijdens het bezoek. Het panel beoordeelt de huidige facultaire staf-studentratio van 1:27 als relatief gunstig en kan zich voorstellen dat deze bijdraagt aan de door studenten ervaren kleinschaligheid. Het panel concludeert dat de docentkwaliteit in de opleiding goed is.

Studeerbaarheid, studiebegeleiding en informatievoorziening

Het rendement van de opleiding is volgens het panel relatief laag. Er is in de cijfers zelfs een dalende trend te zien: van het cohort 2011 haalde 64% in één jaar het diploma, 73% haalde dit in twee jaar. Voor het cohort 2013 zijn deze percentages 15 en 46. In 2014 haalde een nog kleiner deel van de studenten in één jaar hun diploma. Deze lange studieduur is grotendeels te verklaren doordat veel studenten de opleiding combineren met een baan of andere masteropleiding. Ook volgt een deel van de studenten beide specialisaties, waardoor zij langer over hun opleiding doen. Het reguliere programma wordt als intensief ervaren, maar er zijn geen duidelijke struikelblokken in het programma gesignaleerd. Het panel herkent dat het karakter van de opleiding maakt dat deze door studenten vaak gecombineerd wordt met andere opleidingen of werk en dat de studieduur hierdoor langer is. Het twijfelt niet aan de studeerbaarheid van het programma.

De studiebegeleiding bestaat uit een breed palet aan voorzieningen. Het panel vindt dit een sterk punt van de opleiding. De begeleiding begint al bij de start van de opleiding: docenten voeren met alle studenten een individueel kennismakingsgesprek. Halverwege de opleiding vindt er een studievoortgangsgesprek plaats. Studenten kunnen met studiegerelateerde vragen terecht bij de opleidingscoördinator. Ook kunnen studenten gebruik maken van de facultaire studieadviseurs. Tot slot heeft het panel medewerkers van het Career Office gesproken. Studenten kunnen hier terecht voor advies en contacten op het gebied van stages, solliciteren en startersfuncties. Deze voorziening lijkt nog aan bekendheid te moeten groeien, maar is in opzet volgens het panel een goede toevoeging aan de studiebegeleiding.

Zowel deze diverse vormen van studiebegeleiding als de goede schriftelijke informatievoorziening lijken bij te dragen aan de goede organisatie van de opleiding. Gedurende het bezoek heeft het panel vernomen dat de informatievoorziening over de opleiding adequaat is. De digitale leeromgevingen Canvas en VUNet blijken naar grote tevredenheid van studenten en docenten te functioneren. Het panel heeft zelf vakinformatie op Canvas bestudeerd. Het beeld daarbij is positief: voor elk vak zijn duidelijk de leerdoelen, onderwijsvormen, de relatie met de eindtermen, de inhoud en de toetsing beschreven.

Overwegingen

Het panel is onder de indruk van de kwaliteit van de programmaonderdelen van de masteropleiding Fiscaal Recht. Deze bieden een inhoudelijk sterk en samenhangend curriculum dat in lijn is met het profiel van de opleiding. De verbinding tussen onderzoek en onderwijs is goed zichtbaar. Ze zou verder versterkt kunnen worden door een uitbreiding van het vak Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht. De opleiding legt tevens duidelijk de verbinding met de fiscale beroepspraktijk. Dit wordt door studenten en alumni als zeer waardevol ervaren. Deze voorbereiding op de beroepspraktijk zou volgens het panel kunnen worden versterkt door een deel van het onderwijs in het Engels te verzorgen. Het onderwijs wordt gegeven door goede en toegewijde

docenten. Binnen de staf zijn zowel sterke onderzoekskwalificaties als expertise in de beroepspraktijk vertegenwoordigd. Hun enthousiasme voor het vakgebied brengen zij met succes over op studenten. Docenten zijn zeer betrokken bij hun studenten. Deze goede contacten tussen studenten en docenten zijn een kracht van de faculteit die volgens het panel te prijzen is. De informatievoorziening is duidelijk en de studiebegeleiding is goed georganiseerd. Het panel vindt het feit dat met elke student twee individuele gesprekken worden gevoerd te prijzen. De opleiding is intensief, maar voldoende studeerbaar.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'goed'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

De toetsing binnen de opleiding Fiscaal Recht volgt het universitaire toetsbeleid zoals dat is vastgelegd in het 'Handboek Onderwijskwaliteit'. De faculteit heeft dit na overleg met de examencommissie geconcretiseerd in de Nota Toetsbeleid (2013). Hierin staat beschreven dat toetsing dient te voldoen aan kwaliteitseisen met betrekking tot onder meer validiteit, betrouwbaarheid, transparantie en effect op het leerproces. Voor tentamens is door de examencommissie een Nota Kwaliteitsbewaking tentamens Faculteit der Rechtsgeleerdheid vastgesteld (herzien in 2017) waarin onder andere uiteengezet is op welke wijze en in welke frequentie de commissie de afgenomen tentamens op kwaliteit beoordeelt.

Het systeem van toetsing binnen de faculteit behelst onder meer een toetsplan per opleiding. Dit wordt opgesteld door de opleidingsdirecteur en beschrijft hoe de eindtermen getoetst worden in de verschillende vakken en door middel van welke toetsvorm(en). Toetsen worden door meerdere docenten, onder verantwoordelijkheid van de vakcoördinator, opgesteld. De opleidingsdirecteur bepaalt bij vaststelling van de studiegids of de toetsing aansluit bij het toetsplan. De toetsvorm wordt verder uitgewerkt in een toetsmatrijs of toetsverantwoording. Deze komt in het toetsdossier van het vak, waarin onder andere ook een antwoordmodel, cijferlijst, analyse van resultaten en studentevaluaties zijn opgenomen. Scripties worden altijd door twee beoordelaars onafhankelijk van elkaar beoordeeld. Tot slot heeft de examencommissie criteria opgesteld voor examinatorbevoegdheden. Deze zijn uitgewerkt in een systeem met bevoegdheden om vakcoördinator te mogen zijn (en dus verantwoordelijkheid te dragen voor toetsconstructie), om bachelorscripties te begeleiden en beoordelen en om masterscripties te begeleiden en beoordelen.

De faculteit investeert in professionalisering op het gebied van toetsing. Bewustzijn en kennis van toetsmaatregelen onder stafleden wordt gestimuleerd door middel van workshops en trainingen. Ook binnen de BKO- en SKO-trajecten komt het onderwerp toetsing aan de orde.

Het panel is onder de indruk van het toetsstelsel binnen de faculteit en de adequate maatregelen die van kracht zijn om de kwaliteit van toetsing en beoordeling te stimuleren en waarborgen. Het toetsplan ziet er gestructureerd en duidelijk uit. De toetsdossiers die het panel heeft bestudeerd waren goed van opzet. De toetsmatrijzen van de fiscale vakken die het panel heeft bestudeerd waren zorgvuldig uitgewerkt en vormden een goede basis voor valide toetsing. Uit de gesprekken met het management, de staf en studenten van de opleiding concludeert het panel dat het toetsstelsel naar tevredenheid van de verschillende betrokkenen functioneert. Het panel vond bevestiging van deze positieve houding ten opzichte van het toetsbeleid in de door hen bestudeerde beoordelingsformulieren van scripties. Deze waren over het algemeen zorgvuldig en grondig ingevuld

door de betreffende beoordelaars. Het panel is tevreden met het brede draagvlak voor het facultaire toetsbeleid en ziet dit als indicator voor de heersende kwaliteitscultuur binnen de faculteit.

Studenten zijn positief over de transparantie met betrekking tot de toetsing. Zij weten wat er van hen verwacht wordt en welke deadlines er gelden. Een suggestie van het panel is om met een team van begeleiders richtlijnen te formuleren voor de beoordeling van scripties: wat zijn de verwachtingen waar studenten aan moeten voldoen om een 6, een 7 of een 8 te halen? Dit kan niet alleen de vergelijkbaarheid van de beoordelingen ten goede komen, het kan studenten ook stimuleren en uitdagen wanneer zij een concreet beeld hebben van wat er onder een goede scriptie wordt verstaan.

De opleiding kent een zekere mate van variatie waar het de toetsvormen betreft. In de kritische reflectie is een overzicht opgenomen van de gehanteerde toetsvorm(en) per programmaonderdeel. De meeste vakken worden door middel van een schriftelijk tentamen met open vragen getoetst. Tevens schrijven studenten een aantal papers en schrijfopdrachten als (verplichte) voorbereiding op de colleges. In de Masterclass internationaal en EU-belastingrecht weegt de inhoudelijke participatie tijdens de colleges mee in het eindcijfer.

De masterscriptie is uiteraard ook een schriftelijk werkstuk. Zoals beschreven onder Standaard 2 ontvangen studenten gedurende het scriptietraject feedback op hun schrijfvaardigheid. Per 1 januari 2018 is een mondelinge presentatie verbonden aan de scriptie. Het panel acht dit een goede ontwikkeling: mondelinge presentatie van het onderzoek wordt zo als toetsmoment benut en creëert een additioneel leermoment voor studenten. Ook wordt de scriptiebeoordeling aan de student medegedeeld door middel van een gesprek. Dit verhoogt volgens het panel de acceptatie van de gegeven beoordeling, hetgeen de student in staat stelt om objectiever na te denken over deze beoordeling en de daaraan ten grondslag gelegen overwegingen.

Examencommissie

De kwaliteit van toetsing binnen de opleiding wordt gewaarborgd door de facultaire examencommissie. Deze heeft zes leden, waaronder één extern lid: een toetsdeskundige. De leden vertegenwoordigen de verschillende disciplines binnen de faculteit. De examencommissie wordt ondersteund door twee ambtelijk secretarissen. Leden van de examencommissie hebben scholing gehad met betrekking tot hun taken en verantwoordelijkheden.

Tijdens het bezoek is het panel duidelijk geworden dat de examencommissie controle heeft over alle aspecten van toetskwaliteit. Zo heeft de examencommissie een eigen analyse-instrument ontwikkeld waarmee de betrouwbaarheid van tentamenitems direct na afname beoordeeld kan worden. Wanneer op basis van deze analyse geconcludeerd wordt dat de betrouwbaarheid van bepaalde items niet voldoet, kan nog vóór de vaststelling van de resultaten de cesuur worden gecorrigeerd. Deze analyses vinden steekproefsgewijs plaats, en wanneer vakevaluaties of opvallende tentamenuitslagen daar aanleiding toe geven. De examencommissie bespreekt dit met betreffende docenten. Het is de ervaring van de examencommissie dat het gebruik van dit analyse-instrument een kwaliteitsslag heeft opgeleverd doordat veel docenten op deze manier meer inzicht hebben gekregen in hoe men goede items formuleert.

Voorts neemt de examencommissie tweejaarlijks steekproeven van scripties en van toetsdossiers en levert zij op verzoek van vakcoördinatoren advies over concept-tentamens. Ook het eerdergenoemde beleid rondom de toekenning van examinerbevoegdheid is volgens het panel een stevig instrument in de borging van de toetskwaliteit en voor de realisatie van de eindtermen.

Het panel concludeert dat de examencommissie een duidelijk beeld heeft van haar taken en verantwoordelijkheden en dat de leden hard werken om de kwaliteit van toetsing in de gehele faculteit te borgen. Het panel waardeert de wijze waarop de examencommissie een goede balans probeert te bewaken tussen enerzijds proactief en krachtig toezien op de toetskwaliteit en anderzijds

niet onnodig veel capaciteit van de commissie en van docenten te besteden aan niet-onderwijsinhoudelijke activiteiten.

Overwegingen

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Fiscaal Recht gevarieerd is: studenten maken met name schriftelijke tentamens, maar schrijven ook een aantal papers. Toetsmatrijzen van tentamens zijn zorgvuldig uitgewerkt. De faculteit heeft een goed functionerend systeem van toetsing, waarvan het panel onder de indruk is, en toetsing binnen de opleiding Fiscaal Recht is daarmee in overeenstemming. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het facultaire beleid zoals dat is uitgewerkt in de Nota Toetsbeleid (2013). De opleiding heeft een toetsplan waarmee de opleidingsdirecteur de toetsing van de eindtermen bewaakt. De faculteit heeft een goed systeem van toekenning van examinerbevoegdheden en de kwaliteit van beoordeling van scripties is met diverse maatregelen geborgd. De examencommissie heeft, zo concludeert het panel, een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden. Zij voert deze proactief en weloverwogen uit en heeft duidelijk controle over de toetskwaliteit.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'goed'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek tien masterscripties bestudeerd, evenals de door de betreffende begeleiders ingevulde beoordelingsformulieren. De masterscripties voldoen volgens het panel aan het te behalen niveau in de opleiding. In alle scripties is sprake van een uitgewerkte probleemstelling en een systematische uitwerking van het onderzoek. Er is een normale spreiding van cijfers aangetroffen; deze zijn in lijn met de oordelen van het panel over de bestudeerde scripties. Volgens de kritische reflectie onderscheidt de masterscriptie zich van de bachelorscriptie door 'het zelfstandige, innovatieve en diepgravende karakter van het onderzoek'. Dat lijkt het panel erg hoog gegrepen binnen de kaders van een eenjarige fiscale opleiding en de beschikbaarheid van slechts 9 EC voor het scriptieonderzoek. Het beoordeelt de bestudeerde scripties ook niet als diepgravend.

Het panel heeft met alumni van de opleiding gesproken. Zij waren bijzonder enthousiast over de opleiding en vonden dat deze hen goed had voorbereid op de arbeidsmarkt. Het enthousiasme en de expertise van de docenten worden door hen als sterke punten benoemd. Het panel concludeert uit de gesprekken met alumni en uit het functioneren van alumni zoals beschreven in de kritische reflectie dat de opleiding studenten in voldoende mate voorbereidt op de fiscale beroepspraktijk.

Overwegingen

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde eindwerken en van de gesprekken met studenten en alumni van de opleiding dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindtermen van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, hoewel niet diepgravend, zoals in de kritische reflectie wordt verondersteld. Afgestudeerden zijn zeer positief over hun opleiding en het panel concludeert dat de opleiding hen in voldoende mate heeft voorbereid op de beroepspraktijk.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

De masteropleiding Fiscaal Recht van de VU is een adequate fiscaal-juridische opleiding die in opzet voldoet aan nationale en internationale eisen. De gekozen focus op grensoverschrijdend ondernemen sluit aan bij de onderzoeksexpertise binnen de faculteit en bij wensen vanuit de beroepspraktijk. De uitwerking hiervan in twee specialisaties staat volgens het panel echter enigszins op gespannen voet met de beoogde grondige kennis van en inzicht in de hoofdgebieden van het fiscaal recht.

Het panel is bezorgd over de dalende instroom van de faculteit als geheel, waardoor de financiering van het onderwijs in de komende periode onder druk komt te staan, en daarmee bijvoorbeeld de intensiteit en kleinschaligheid van de werkvormen en begeleiding van studenten. Het panel constateert dat het faculteitsbestuur deze zorg deelt en plannen ontwikkelt voor nieuwe opleidingen. Het panel beveelt het bestuur aan om deze plannen te richten op de kern van het domein, met daarbij inbegrepen de masteropleiding Fiscaal Recht. Het is volgens het panel in dit verband ook aan te bevelen om voor deze opleiding de nabijheid van de Zuidas beter te benutten.

De inhoud van het curriculum is degelijk en sterk uitgewerkt. Het programma heeft een duidelijk academisch karakter door de nauwe verbinding van onderzoek en onderwijs; het vak Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht zou wel verder mogen worden uitgebreid, mede omdat het aantal gereserveerde EC's voor de scriptie beperkt is. Het onderwijs voorziet in passende werkvormen en wordt verzorgd door betrokken en vakinhoudelijk sterke docenten. Hun enthousiasme voor het vakgebied biedt studenten een stimulerende leeromgeving. Kenmerkend voor de opleiding is de door studenten ervaren persoonlijke, kleinschalige sfeer en grote betrokkenheid van de docenten. Er is veel studiebegeleiding en de informatievoorziening is goed georganiseerd. De toetsing is gevarieerd. De faculteit heeft een goed toetsbeleid en een sterk functionerende examencommissie. Het toezicht op de toetskwaliteit en op de realisatie van de eindtermen van de opleiding is goed ingeregeld. Uit de eindwerken van studenten en hun prestaties in het beroepenveld blijkt dat zij de beoogde eindtermen in voldoende mate realiseren.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Fiscaal Recht* als 'voldoende'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter) is emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht. Na zijn afstuderen in 1974 vervulde hij diverse functies aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Universiteit Utrecht. Hij heeft ervaring als onderwijsdirecteur bij de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht en was in Utrecht zes jaar lang hoofd van het departement Rechtsgeleerdheid. Sinds zijn pensionering in 2015 heeft hij (tijdelijke) advies- en bestuurlijke functies bij de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit. Zijn vakgebied is het internationaal en Europees recht, met een bijzondere belangstelling voor het recht van internationale organisaties, het internationaal oorlogsrecht, het internationaal investeringsrecht en de theoretische grondslagen van het internationale recht. Hij publiceerde over de juridische betekenis van structureel geweld, de Europese Unie als rechtseenheid, de aansprakelijkheid van internationale organisaties, het internationale misdrijf van agressie, de internationale rechtspraak over internationale organisaties en recente ontwikkelingen in het investeringsrecht.

Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter) studeerde Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1988 promoveerde. In 1999 werd hij hoogleraar Staatsrecht aan diezelfde instelling, inmiddels de Radboud Universiteit. Hij doceert in de masteropleiding Politiek en Parlement (Faculteit der Letteren) en aan de Academie voor de Wetgeving in Den Haag. Van 1995 tot 2001 en van 2008 tot 2010 was hij vice-decaan en van 2010 tot 2014 decaan Onderwijs van de Nijmeegse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In zijn wetenschappelijk onderzoek ligt een sterke nadruk op vraagstukken van institutioneel staatsrecht, meer in het bijzonder betreffende de regering, het parlement en het parlementaire stelsel, de rechterlijke organisatie en de constitutionele positie van de Koning. Hij heeft diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd over het proces van wetgeving in het Nederlandse parlement en in het *US Congress*. In 2017 maakt hij deel uit van een door de ministerraad ingestelde adviescommissie betreffende ontwikkelingen rond het inkomen van de Koning. Hij publiceert veelvuldig. Van zijn hand is onder meer het handboek *Inleiding Constitutioneel recht* verschenen.

R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB (studentlid) is masterstudent Nederlands Recht, specialisatie Handels- en ondernemingsrecht, aan Maastricht University. In 2017 behaalde hij zijn bachelordiploma Rechtsgeleerdheid aan diezelfde universiteit. Robert van den Boorn is actief als studentlid van de Opleidingscommissie Nederlands Recht, lid van het Studentenberaad van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en als student-tutor. Hij is tevens werkzaam als buitengriffier bij de Rechtbank Limburg, beide zittinglocaties, sector Privaatrecht.

Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi studeerde aan de universiteiten van Triëst (Italië) en Kiel (Duitsland). Ze promoveerde in 1998 aan de universiteiten van Triëst en Bergamo (Italië) en in 2004 aan Bucerius Law School (Duitsland). Sindsdien is ze als onderzoeker aan diverse internationale universiteiten verbonden geweest, waaronder die in Rome, Kiel, Bremen en Oxford. Sinds 2010 is ze hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze tot 2016 academisch directeur was van het Groningen Centre for Law and Governance. Haar onderzoek richt zich op Europees recht, rechtsvergelijking en de doorwerking van fundamentele rechten in het Europese privaatrecht. Van haar hand zijn vele publicaties verschenen in boeken en internationale vaktijdschriften. Aurelia Colombi Ciacchi is hoofdredacteur van het vaktijdschrift *European Journal of Comparative Law and Governance*.

Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad studeerde Rechten aan de University of Toronto (Canada) en Maastricht University, waar hij in 1999 promoveerde. Hij heeft gewerkt als bedrijfsjurist bij Shell Internationale Petroleum Maatschappij B.V. in Den Haag (1991-1995) en als advocaat bij Allen & Overy LLP in Amsterdam (1995-2000). In 2000 werd Wouter Cortenraad benoemd tot rechter, aanvankelijk voor de Rechtbank Utrecht en sinds 2005 voor het Gerechtshof Amsterdam, vanaf 2009 in de rang van senior raadsheer. In deze functies behandelt en behandelde hij uiteenlopende zaken op het gebied van het consumentenrecht, het arbeidsrecht, het burgerlijk recht en het handelsrecht,

met inbegrip van het financiële recht. Naast zijn reguliere werkzaamheden treedt Cortenraad regelmatig op als arbiter in nationale en internationale arbitrages onder auspiciën van het Nederlands Arbitrage Instituut te Rotterdam.

Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers werd na zijn studie Fiscale Economie (adjunct-)inspecteur van 's Rijksbelastingen bij het Ministerie van Financiën in Den Haag. In 1984 werd hij universitair docent Belastingrecht aan Tilburg University, waar hij in 1989 promoveerde. Hij werd in 1991 benoemd tot hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University. Sinds dat jaar is hij ook voorzitter van de vakgroep Belastingrecht van Tilburg Law School. Van 1998 tot 2012 was hij decaan van de Rechtenfaculteit van Tilburg University. Hij was namens het CDA Lid van de Eerste Kamer (2003-2015), waar hij tevens voorzitter van de commissie Financiën was. Hij is voorzitter van het Academic Committee of European Association of Tax Law Professors en lid van het Executive Committee van deze organisatie. Sinds mei 2017 is hij voorzitter van de Vereniging voor Belastingwetenschap.

Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik studeerde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar ze in 2005 promoveerde. Sindsdien is ze verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden, waar ze vice-decaan en hoogleraar Internationaal Publiekrecht is bij het Grotius Centre for International Legal Studies. Haar onderzoeks- en expertisegebieden zijn internationale vrede en veiligheidsrecht, met een focus op de VN-sancties en terrorisme, internationaal strafrecht en in het bijzonder genocide en misdaden tegen de menselijkheid en plundering van natuurlijke hulpbronnen, alsmede de rol van nationale rechtbanken en vraagstukken van aansprakelijkheid van bedrijven in het internationaal strafrecht. Van den Herik is voorzitter van de ILA Study Group on UN Sanctions and International Law en vicevoorzitter van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV) voor de Nederlandse regering, onder meer op het gebied van drones, digitale oorlogvoering, humanitaire hulpverlening en autonome wapensystemen. Daarnaast is ze redacteur van de boekenreeks *Cambridge Studies in International and Comparative Law*.

Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen is emeritus en honorair hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij studeerde Nederlands recht en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1986 promoveerde. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij is gedurende vele jaren nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en evaluatie van het onderwijs in de Juridische Faculteit, als voorzitter van de opleidingscommissie Nederlands Recht en later als opleidingsdirecteur. Gerrit van Maanen is gespecialiseerd in het privaatrecht, in het bijzonder het eigendomsrecht, onrechtmatige daad en overheidsaansprakelijkheid. Van 2002 tot 2011 was hij hoofdredacteur van *Het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*. Momenteel is hij werkzaam als raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch en als onafhankelijk adviseur voor verschillende organisaties.

Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos is emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University. Hij studeerde Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Na zijn afstuderen in 1972 werkte hij als docent Recht bij de Sociale Academie De Horst in Driebergen. Theo de Roos promoveerde in 1987 aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Van 1977 tot 2010 werkte hij als advocaat bij De Roos & Pen advocaten in Amsterdam. Daarnaast was hij hoogleraar Strafrecht, van 1990 tot 1997 aan de Rijkuniversiteit Limburg, van 1997 tot 2005 aan de Universiteit Leiden en van 2005 tot zijn pensionering in 2013 aan de Universiteit van Tilburg. Sinds 2013 is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch. Ook doceert hij aan de beroepsopleiding van de Nederlandse orde van advocaten, de Academie voor de Rechtspraak, het Studiecentrum Rechtspleging en OSR Juridische Opleidingen en is hij actief in diverse commissies op het gebied van recht en rechtspraak.

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blij van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer zijn gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamenteën worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen – in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is vooralsnog niet mogelijk.

---

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijsseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen vooralsnog niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015

(<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010,

http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werklijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs. De afgestudeerde jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerde jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerde jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomende jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke

maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;
- c. het recht als samenhangend systeem;

d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;

f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);

g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;

h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;

j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;

k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:

1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;

2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;

3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;

4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;

5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;

6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere

wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;

7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;

8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;

9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.

l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

A. De afgestudeerde beschikt over de volgende kennis en inzichten:

1. diepgaande kennis van en inzicht in de hoofdgebieden van het fiscaal recht;
2. inzicht in de samenhang tussen de hoofdgebieden van het fiscaal recht;
3. inzicht in het functioneren van en de interactie tussen de actoren binnen het fiscaal recht.

B. De afgestudeerde beschikt over de volgende vaardigheden en attituden:

1. de vaardigheid literatuur en juridische bronnen op het gebied van het fiscaal recht diepgaand te analyseren en interpreteren en daarover kritische vragen te stellen;
2. de vaardigheid om kennis van het fiscaal recht toe te passen in complexe casus;
3. de vaardigheid om creatieve oplossingen aan te dragen voor complexe problemen;
4. de vaardigheid zelfstandig een rechtswetenschappelijk onderzoek van enige omvang voor te bereiden en uit te voeren (probleemstelling formuleren, verzamelen van informatie, interpreteren van gegevens, conclusies trekken);
5. de vaardigheid een wetenschappelijk juridisch betoog schriftelijk en mondeling te presenteren;
6. een kritische houding aannemen ten aanzien van onderzoek op het gebied van het fiscaal recht;
7. de vaardigheid te reflecteren op het eigen leerproces en het eigen leerproces te sturen en te plannen.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA

De verplichte onderwijseenheden zijn:

Afstudeerrichting Directe belastingen

Naam onderwijsonderdeel	Vakcode	Aantal Studiepunten	Periode of semester	Niveau
Inkomstenbelasting niet-winst	R_Ink.bel.nw	6	1	400
Inkomstenbelasting winst	R_Ink.bel.w	6	1	400
Vennootschapsbelasting	R_Venbelast	12	2+3	400
Omzetbelasting	R_Omzetbel	6	2	400
Formeel belastingrecht	R_Formbel6	6	4	400
Internationaal en EU-belastingrecht	R_Int.EU.be	12	4+5	400
Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht	R_CSBelast	3	5	500
Scriptie master Fiscaal recht	R_ScrFis9	9	5+6	500

Afstudeerrichting Indirecte belastingen

Naam onderwijsonderdeel	Vakcode	Aantal Studiepunten	Periode of semester	Niveau
Inkomstenbelasting winst	R_Ink.bel.w	6	1	400
Vennootschapsbelasting	R_Venbelast	12	2+3	400
Omzetbelasting	R_Omzetbel	6	2	400
Formeel belastingrecht	R_Formbel6	6	4	400
Methoden van belastingwetenschap en grondslagen van het belastingrecht	R_CSBelast	3	5	500
Scriptie master Fiscaal recht	R_ScrFis9	9	5+6	500
Minimaal drie van de vier hierna genoemde onderwijseenheden:				
EU Value Added Tax	R_Eur.val.ad	6	1	400
Capita selecta omzetbelasting	R_CS.omzetb	6	4	400
Tax Assurance voor indirecte belastingen	R_TaxAs2	6	4	400
Indirecte belastingen en internationale handel	R_Indir.bel.	6	5	400

De opleiding kent een extra curriculaire op te nemen onderwijseenheid waaraan slechts na selectie kan worden deelgenomen:

Masterclass Internationaal en EU-belastingrecht	R_McIEBel	3	5+6	600
---	-----------	---	-----	-----

De werkvorm en de toetsvorm zijn in de studiegids vastgelegd.

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Woensdag 8 november 2017		
9.30	10.00	Aankomst en welkom
10.00	12.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten
12.00	12.30	Gesprek met facultair management
12.30	13.00	Lunch
13.00	14.00	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen
14.00	14.45	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid
14.45	15.15	Overleg/pauze
15.15	16.00	Gesprek met studenten B en M Notarieel recht
16.00	16.45	Gesprek met docenten B Rechtsgeleerdheid, B en M Notarieel recht
16.45	17.00	Pauze
17.00	17.45	Gesprek met opleidingscommissie Notarieel recht
17.45	18.30	Gesprek met alumni Notarieel recht
Donderdag 9 november 2017		
9.00	10.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (10.00-10.30)
10.30	11.30	Gesprek met studenten M Rechtsgeleerdheid, M Fiscaal recht
11.30	12.00	Gesprek met studenten M International Business Law
12.30	13.00	Gesprek met studenten M Law and Politics of International Security
12.30	13.00	Lunch
13.00	14.00	Gesprek met docenten M Rechtsgeleerdheid, M Fiscaal recht
14.00	14.30	Gesprek met docenten M International Business Law
14.30	15.00	Gesprek met docenten M Law and Politics of International Security
15.00	15.30	Pauze
15.30	16.15	Gesprek met leden van de opleidingscommissies B en M Rechtsgeleerdheid
16.15	17.00	Gesprek met leden van de examencommissie
17.00	17.15	Pauze
17.15	17.45	Gesprek met alumni M Rechtsgeleerdheid en M Fiscaal recht
17.45	18.15	Gesprek met alumni M International Business Law en M Law and Politics of International security
Vrijdag 10 november 2017		
09.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	10.30	Rondleiding
10.30	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.00	Pauze en lunch
13.00	16.00	Opstellen voorlopige bevindingen
16.00	16.30	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
16.30	17.00	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 10 eindwerken bestudeerd van de masteropleiding Fiscaal Recht. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen in de masteropleiding Fiscaal Recht:

1. Vennootschapsbelasting
2. Internationaal en EU-belastingrecht

- Jaarverslagen en jaarplan faculteit (2014-2020)
- Jaarverslagen examencommissie en opleidingscommissie (2014-2017)
- Jaarverslagen opleidingen en studieadviseurs (2014-2016)
- Vergaderverslagen examencommissie
- Facultaire Nota toetsbeleid
- Inhoud toetsdossier 10 maart 2017
- Notitie examinerbevoegdheid
- Beleidsplan kwaliteitsbewaking tentamens
- Examencommissie Scriptiecontrole 2017 Steekproef met cijfers
- Examenreglement
- Toetsplannen, toetsmatrijzen, stage- en scriptiehandleidingen alle opleidingen
- Facultaire Nota toetsbeleid 2013 en 2017
- Kader kwaliteitszorg RCH 2016 en 2017
- NSE 2017
- Notitie werkvormen RCH en Not.
- Position Paper Law in Action.
- Reglement Faculteit der Rechtsgeleerdheid
- Advies commissie Cornelisse Vaardigheden master RCH
- Notitie ICT in het onderwijs 2016-2017
- Notitie Talentonderwijs 2016
- VU Onderwijsvisie
- Wetenschappelijk juridisch onderwijs december 2012 versie 2.0 RCH en Not
- Notitie Career Office 2.0 en jaarverslag 2016-2017
- informatie en rapport Diversiteitsensitief onderwijs VU
- Analyse resultaten vakevaluaties 2016-2017
- Minorevaluaties
- Programma onderwijsdag (2014-2017)
- Afstudeerders per afstudeerrichting masters (2015-2017)
- Rapport midterm review Fiscaal Recht, februari 2015

